

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมของสิมอีสาน BUDDHIST CONCEPT TOWARDS ARCHITECTURE OF SIM ISAN*

พระมหาพิสิฐ วิสิษฐบุญโญ, ประยูร แสงใส, ขอบ ดีสวนโคก,

จุฬาพรณภรณ์ ธนะแพทย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

นิติกร วิชума, ศิโรรัตน์ ประศรี

นักวิชาการอิสระ

Phramaha Phisit Visittapaño, Prayoon Saengsai, Chob Deesuankok,

Chulapunporn Thanaphaet

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen Campus, Thailand

Nitikorn Vichuma, Siroat Prasri

Independent Scholar

E-mail: pipisit1@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาประวัติและพัฒนาการสถาปัตยกรรมสิมอีสาน 3) วิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสิมอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 40 ท่าน นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า

1. แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดวาอารามของชาวอีสานนั้น มีความโดดเด่นประหนึ่งศูนย์กลางแห่งจักรวาลซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า สถาปัตยกรรมสิมอีสานให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ ตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วมคือ การวางตำแหน่งสิมอีสาน เป็นศูนย์กลางของวัดเสมือนดังเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล

2. สถาปัตยกรรมสิมอีสาน มีประวัติและพัฒนาการ 3 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 สิมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ์แบบดั้งเดิม คือ สถาปัตยกรรมสิมอีสานในยุคสร้างบ้านแปลงเมือง ได้รับอิทธิพลจากช่างล้านช้าง ยุคที่ 2 สิมพื้นบ้านประยุกต์โดยช่างพื้นบ้าน ที่ได้รับอิทธิพลจากช่างญวน และยุคที่ 3 สิมพื้นบ้านผสมเมืองหลวง งานช่างในยุคนี้มีความหลากหลาย ซึ่งอาศัยการศึกษาจากภาพถ่าย หนังสือ ตำรา หรือบ้างก็เดินทางไปศึกษาดูงานตามแหล่งศิลปะสถาปัตยกรรมวัดต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

3. แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสิมอีสาน วิเคราะห์จากองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนบนของสิม มีช่อฟ้าที่มีรูปคล้ายปราสาทเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเคารพบูชาและเสมือนฉัตรที่คอยกั้นแดดและฝนพระพุทธรูปและสิม ส่วนหน้าบันของสิม นิยมสร้างเป็นตะวันทอแสงเปรียบได้กับปัญญาที่

*ได้รับบทความ: 16 ก.ค. 2563; แก้ไขบทความ: 20 พ.ย. 2563; ตอรับตีพิมพ์: 11 ธ.ค. 2563

เกิดขึ้นกลางใจของผู้แสวงหาโมกขธรรม 2) ส่วนกลางของสิม มีประตูทางเข้าทางเดียว เปรียบได้กับมรรคมืองค์ 8 เป็นทางสายเอกซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติไปสู่การพ้นทุกข์ และ 3) ส่วนฐานของสิม คือ ส่วนของเอวชั้นเปรียบได้กับ ไตรสิกขา หลักธรรมที่พัฒนาชีวิตให้ดำรงบนความถูกต้องและดีงาม เป็นต้น

คำสำคัญ: แนวคิดทางพระพุทธศาสนา; สถาปัตยกรรม; สิมอีสาน

Abstract

This research aims were 1) to study the concept of Buddhism architecture design 2) to study history and development of architecture of Sim Isan 3) to analyze the concept of Buddhism as appeared in Sim Isan .The target group of key informants were 40 persons. and showed the result of research by descriptive method.

The findings of research as follows:

1. The concept of Buddhist architecture design, the temples in Isan were harmonious with natural environment. It is the great prominent as religious places to create for being universal center which is the place of God. It is also a symbol of the great king. The architecture of Sim Isan is still alive today due to renovation. To give the importance of symbol as universal acceptance of Isan people as a symbol in the past. The co-characteristics was positioning Sim Isan as the center of temple like Sumeru mountain is the center of universal.

2. History and development of architecture of Sim Isan had 3 periods. The first period: architecture of pure local Sim Isan or the original architecture of Sim Isan was architecture from the age of creation of home town. The Isan arts influenced by arts and Lanchang construction workers. The second period: architecture of Sim Isan or local Sim Isan applied by local architecture, it influenced by the prominent Vietnam architecture of contractors both building/ house and religious building. The third period: The Sim Isan applied or local Sim Isan mixed with capital style, these architectures had many styles which almost studied from the photos, texts or studied in Thailand and abroad at arts and architecture in the temples which impressed as main variables of construction workers, abbots, the committee of temple and the hosts taste especially the abbot had the great roles for giving idea to design the creative plan as new imagination

3. Buddhist Concept as appears in Sim ISAN Architecture analyzed from the three parts component i.e. 1) The upper part of Sim has Chofa shaped like a castle as a symbols of worship and look like umbrella that protect the sun and rain of Buddha image and Sim. The gable of Sim favor to create as the sun shine like the wisdom that arises in the heart of liberation seeker. 2) The Central part of Sim has one entrance door. It is comparable to the noble eightfold path which will lead the practitioner to get rid the suffering. 3) The base part is Sim is the waist part, it is comparable to the threefold training doctrines that improve life to live righteousness and virtue.

Keywords: Buddhist concept, Architecture, Sim Isan

บทนำ

“สถาปัตยกรรม” เป็นศิลป์ และวิทยาศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางวิชาชีพ ว่าด้วยการวางแผน ฝืนแผ่นดินอย่างเป็นระบบโดยยึดหลักการพิทักษ์แผ่นดิน การออกแบบพื้นที่ และที่ว่างภายนอกอาคาร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่มีประโยชน์ในการใช้สอยที่ดีกว่า พร้อมทั้งมีความ ผาสุกปลอดภัย และความรื่นรมย์ภูมิสถาปัตยกรรมนับเป็นวิชาชีพที่เพิ่มพูนคุณค่าของชีวิตมนุษย์ด้วยการเติม ความงาม และการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ให้แก่สภาพแวดล้อม และดำเนินการแก้ไขปัญหาของสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาต่างๆ กำหนดการใช้สอยของภูมิทัศน์ต่างๆ เพื่อความสมดุลของการใช้งาน ของมนุษย์ และความสมบูรณ์ของธรรมชาติอย่างยั่งยืน (เดชา บุญล้ำ, 2538 : 9)

ลิมอีสานหรืออุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้อิทธิพลมาจากคติธรรมของพระพุทธศาสนา ใช้ทำสังฆ กรรมของวัดในเขตท้องถิ่นอีสาน แต่ละชุมชนชาวอีสานให้ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ลักษณะรูปแบบอันเกิด จากคติ แนวคิดและเทคนิคในการก่อสร้างตลอดจนการแก้ปัญหาของชาวท้องถิ่นที่ได้สืบทอดตามขนบประเพณี ทางศาสนาพุทธของชุมชนในบริเวณภาคอีสาน ในช่วงอดีตที่ผ่านมาความสัมพันธ์กับชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง และอยู่ในสายอารยธรรมไทย-ลาว การตั้งชุมชนใหม่ขึ้นต้องมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นองค์ประกอบ หลักในผังของหมู่บ้าน ลิมเป็นอาคารสำคัญในผังวัด ชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่มีตั้งแต่ขนาดเล็กคือหมู่บ้านถึง ชุมชน ขนาดใหญ่ระดับเมืองที่อยู่บริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงเกิดขึ้นอย่างจริงจังในช่วงหลังจากพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชสวรรคตใน ปี พ.ศ.2247 อาณาจักรล้านช้างเกิดความขัดแย้งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ทำให้เกิดการอพยพย้าย ถิ่นเป็นต้นมา โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงแต่ละชุมชน จะพบลิมที่มีลักษณะรูปแบบแตกต่างกัน ออกไป อันเกิดจากคติธรรมและเชิงช่างในการก่อสร้าง ที่อยู่ในพื้นที่ทั่วไปทั้งภาคอีสานโดยรวบรวมรูปแบบและ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท (วิโรฒ ศรีสุโร, 2536) คือ 1) ลิมพื้นบ้านบริสุทธิ์ 2) ลิมพื้นบ้านประยุกต์โดยช่าง

พื้นที่บ้าน 3) สิมพื้นที่บ้านผสมเมืองหลวง และ 4) สิมพื้นที่บ้านลอกเลียนแบบเมืองหลวง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม การตกแต่ง วัสดุ โดยแบ่งอาคารตามอายุเวลาก่อนหลังของอาคารดังกล่าวแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ 1) สิมก่อผนังแบบดั้งเดิม 2) สิมโถง 3) สิมก่อผนังรุ่นหลัง และ 4) สิมแบบผสม

จังหวัดขอนแก่น เป็นอีกจังหวัดหนึ่งของภาคอีสานที่มีสิมปรากฏอยู่มาก มีลักษณะรูปแบบเฉพาะหลากหลาย อันเกิดจากปัจจัยด้านพระพุทธศาสนา ความเชื่อ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครอง ค่านิยมของชุมชน วัสดุก่อสร้างฝีมือช่าง ปัจจุบันสิมมีแนวโน้มจะหักพังเสียหาย จึงเป็นการควรอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาสถาปัตยกรรมสิมอีสาน เพื่อให้เห็นถึงศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมในสิมอีสาน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการสถาปัตยกรรมสิมอีสาน
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสิมอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลทางเอกสาร (Documenty Investigation) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก หนังสือ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสาร ที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมสิมอีสานที่เกิดจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนอิทธิพลของสถาปัตยกรรมสิมอีสานที่สร้างคุณค่าในสังคมอีสานจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา วรรณกรรมพระพุทธศาสนา พงศาวดาร ตำรา หนังสือ งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง สรุปผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารโดยนำมาวิเคราะห์แนวคิดวิวัฒนาการของสิมอีสาน

2. ศึกษาสถาปัตยกรรมสิมอีสานจากสถานที่จริง จำนวน 6 แห่ง ประกอบด้วย

1. สิมวัดไชยศรี ต.สารภี อ.เมือง จ.ขอนแก่น
2. สิมวัดสระทอง ต.บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น
3. สิมวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูณ ต.หนองเม็ก อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น
4. สิมวัดมณีมิถยาราม บ้านลาน ต.บ้านลาน อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น
5. สิมวัดสวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

6. สิมอีสานประยุกต์วัดป่าแสงอรุณ อ.เมือง จ.ขอนแก่น

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงจากบุคคลผู้เชี่ยวชาญหรือมีความรู้ความสามารถในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของสิมอีสานในพื้นที่นั้น ได้แก่ 1) พระสังฆาธิการที่ดูแลสิมอีสาน 2) นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านสิมอีสาน 3) ผู้ได้รับอิทธิพลจากสิมอีสาน จำนวน 40 รูป/คน

4. เครื่องมือในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เน้นการศึกษาเอกสารและการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นแบบสัมภาษณ์จากศึกษาเอกสารเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาด้านประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมสิมอีสานที่เกิดจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ตลอดถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นในสังคมอีสานจังหวัดขอนแก่น

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ด้วยการสรุปตามสาระสำคัญ คือทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้การสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็น แนวคิดวิวัฒนาการของสิมอีสาน การสร้างสถาปัตยกรรมสิมอีสาน หลักธรรมที่ซ่อนอยู่ในสถาปัตยกรรมสิมอีสานในจังหวัดขอนแก่น และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี (Induction Method)

ผลการวิจัย

1. แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา

ลักษณะรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอีสาน เป็นสิ่งปลูกสร้างในวัดวาอารามของชาวอีสานซึ่งกลมกลืนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อม โดดเด่นตั้งศาสนสถานให้สร้างให้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์ แห่งพระราชผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ สถาปัตยกรรมสิมอีสาน ที่เหลืออยู่ถึงทุกวันนี้ล้วนได้รับการปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น งานสถาปัตยกรรมได้รับการบูรณะหรือทำขึ้นใหม่ซึ่งมีอยู่เสมอ เมื่อมีการบูรณะสิมอีสาน ศาสนสถานโบราณที่ใช้งานต่อเนื่องมาในอดีตถึงปัจจุบัน การวางผังวัดในเขตพุทธาวาสสำหรับวัดในอีสานนั้น ที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างอาคารเพิ่มในบางส่วน แต่มีผลกระทบต่อผังวัดโดยรวมไม่มากนัก แสดงถึงการให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต

ความเชื่อท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่องานงานสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา สืบทอดจากวัฒนธรรมล้านช้างผสมกับกลุ่มคนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ดั้งเดิม สิมสะท้อนถึงจิตวิญญาณอีสานที่สั่งสมมานานจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวความคิดเรื่องสถาปัตยกรรมพอเพียง มีความสอดคล้องเป็นเรื่องเดียวกันอย่างเห็น

ได้ชัดเนื่องจากสิม คือสถาปัตยกรรมแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นภูมิสังคมซึ่งเป็นโครงสร้างทางความคิดความเชื่อ สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติในเขตของท้องถิ่น ชีตความสามารถในการผลิตและเทคนิควิทยาการของชุมชน คติความเชื่อพื้นฐานของชุมชน ตลอดจนคติของศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นที่ชุมชนนั้น ๆ มีความพึงพอใจ ทั้งยังขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยหลักของชุมชนอีกด้วย

แนวคิดจักรวาลวิทยาในไตรภูมิมีอิทธิพลต่องานงานสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งปลูกสร้างในวัดวาอารามของชาวอีสานซึ่งกลมกลืนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อม ที่โดดเด่นดังศาสนสถานที่ทำให้สร้างให้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์ แห่งพระราชผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ สถาปัตยกรรมสิมอีสาน ที่เหลืออยู่ถึงทุกวันนี้ล้วนได้รับการปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น งานสถาปัตยกรรมได้รับการบูรณะหรือทำขึ้นใหม่ซึ่งมีอยู่เสมอเมื่อมีการบูรณะสิมอีสาน ศาสนสถานโบราณที่ใช้งานต่อเนื่องมาในอดีตถึงปัจจุบัน การวางผังวัดในเขตพุทธาวาสสำหรับวัดในอีสานนั้น ที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างอาคารเพิ่มในบางส่วนแต่มีผลกระทบต่อผังวัดโดยรวมไม่มากนัก แสดงถึงการให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ ตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วมคือ การวางตำแหน่งสิมอีสาน เป็นศูนย์กลางของวัดโดยเปรียบเสมือนดั่งเขาพระสุเมรุ เป็นต้น สถาปัตยกรรมสิมอีสานที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นล้วนกำเนิดขึ้นมาจากคติความเชื่อเรื่องคติไตรภูมิจักรวาล ลวดลายพันธุ์พฤกษา ลายมงคลต่างๆ และภาพสัตว์ป่า หิมพานต์ บรรดาเหล่าช่างผู้รังสรรค์งานประติมากรรม สาเหตุที่มีการนำเอารูปสัตว์ป่าหิมพานต์มาประดับ ตกแต่ง สถาปัตยกรรมสิมอีสานนั้น สาเหตุที่หนึ่งด้วยเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์ล้วนเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์มาก สามารถปกป้องคุ้มครองศาสนสถานจากสิ่งชั่วร้าย หรือภัยอันตรายต่างๆ ได้ สาเหตุประการที่สองคือใช้สำหรับเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมผ่านจากดินแดนมนุษย์ ไปสู่อินแดนพุทธภูมิ โดยการจำลองจากคติจักรวาลคือ ชุ่มประตู่โขงเปรียบเสมือนดั่งป่าหิมพานต์เป็นประตูผ่านเข้าไปยังสิมอีสานที่เปรียบเสมือนดั่งทวีปต่างๆ และเจดีย์ที่เปรียบเสมือนดั่งเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล ในส่วนของอาคารสถาปัตยกรรมที่ได้แรงบันดาลใจมาจากคติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์อย่างเด่นชัดก็คือ ประตูทางเข้าวัดหรือประตูโขง มีแนวคิดในการสร้างโดยแทนค่าเปรียบเสมือนป่าหิมพานต์ เป็นทางผ่านระหว่างชมพูทวีปสู่เขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล โดยจักรวาลที่ปีนี้ได้บรรยายถึงขนาดความกว้าง ยาว สูง ของป่าหิมพานต์สระอโนดาตและภูเขาทั้ง 5 ที่ล้อมรอบสระคือ สุทิสสนภูฏ กาฬภูฏ คันธมาทนภูฏ และเกลสาภูฏ การสร้างป่าหิมพานต์จำลองจึงถ่ายทอดผ่านชุ่มประตู่ทางเข้าวัด ซึ่งมีทั้งการสร้างแบบถาวรคือ ประตูโขง ที่ก่อสร้างเป็นประตู่วงโค้งต่อส่วนยอดขึ้นไปประดับด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา รูปสัตว์ต่างๆ ที่สอดคล้องกับความหมายของป่าหิมพานต์ เช่น นาคหงส์ กิณรี เป็นต้น ส่วนยอดที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นชั้นได้จำลองช่มวิมานของเทพยดาในระดับภพภูมิต่างๆขึ้นไป

สิมสะท้อนถึงจิตวิญญาณอีสานที่สั่งสมมานานจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวความคิดเรื่องสถาปัตยกรรม มีความเรียบง่ายที่ความสอดคล้องเป็นเรื่องเดียวกันอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากสิม คือ

สถาปัตยกรรมแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นภูมิสังคม ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่การปลูกสร้างสิมนี้ส่วนหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ เป็นมรดกล้ำค่าที่ผ่านการสืบทอดมาเป็นเวลานานและทำให้โลกสามารถดำเนินอยู่อย่างสงบ สิ่งเหล่านี้ก็คือศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งสอนให้ผู้คนมีคุณงามความดีและกลมเกลียวให้ผู้คนอยู่กันอย่างสันติในสังคม ด้วยเหตุนี้เองงานสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางกายภาพที่เกิดขึ้น จากศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณจึงเป็นวัตรธรรมที่คำนึงถึงการพัฒนามิติทางจิตวิญญาณของผู้คนและเป็นมรดกตกทอดให้เราได้เห็นในปัจจุบัน นั่นคือความเรียบง่ายที่สอดคล้องตามหลักพระพุทธศาสนา

2. ประวัติและพัฒนาการสถาปัตยกรรมสิมอีสาน

ประวัติและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมสิมอีสาน เริ่มจาก ยุคที่ 1 สิมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ์หรือสิมอีสานแบบดั้งเดิม คือ สถาปัตยกรรมสิมอีสาน ตั้งแต่ในยุคสร้างบ้านแปลงเมือง ศิลปะอีสานต่างรับอิทธิพลศิลปะและวัฒนธรรมงานช่างล้านช้าง เป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก เนื่องจากมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน หัวเมืองอีสานในสมัยโบราณก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหัวเมืองลาวอื่นๆ ที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากล้านช้างเวียงจันทน์ อิทธิพลทางพุทธศาสนาที่หัวเมืองอีสานรับมาจากล้านช้างและสืบทอดในสังคมเป็นระยะเวลายาวนานที่สำคัญคือแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ และระบบสมณศักดิ์แบบล้านช้าง ทั้งหมดส่งอิทธิพลโดยตรงต่อรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมพุทธหัตถศิลป์แขนงอื่นๆ เช่น พระอุโบสถ วิหาร พระธาตุ คัมภีร์ทางพุทธศาสนา ฮูปแต้ม หนีบพระธรรม หอธรรมาสน์ โองสวด ฮาวไตเทียน โดยมีลักษณะเป็นแบบอย่างศิลปะลาวดั้งตัวอย่าง กลุ่มสถาปัตยกรรมสกุลช่างหลวงและช่างพื้นเมืองแบบล้านช้าง ที่ปรากฏอยู่ตามวัดหัวเมืองสำคัญในอีสาน แต่ด้วยภูมิศาสตร์เชิงพื้นที่ซึ่งห่างไกลจากอำนาจทางการเมืองของสองอาณาจักรใหญ่ทั้งล้านช้างและอยุธยา เป็นปัจจัยส่งเสริม ทำให้รูปแบบศาสนาการในอีสาน สามารถสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตนได้อย่างหลากหลาย

ยุคที่ 2 สถาปัตยกรรมสิมอีสานสิมพื้นบ้านประยุกต์โดยช่างพื้นบ้าน ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มช่างญวนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญและเด่นชัดมากขึ้นในฐานะ ช่างอาชีพผู้รับเหมาก่อสร้าง ทั้งอาคารบ้านเรือนและโดยเฉพาะศาสนาการ และงานช่างไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ซึ่งจากเดิมที่รับจ้างทำเพียงเพื่อแลกกับการที่ได้มีที่อยู่อาศัย แลกข้าวปลาอาหาร ด้วยสถานภาพของความเป็นผู้ลี้ภัย และท้ายสุดได้พัฒนาตนเองไปสู่ช่างที่มีความเชี่ยวชาญและได้รับการยอมรับในเวลาต่อมา มีการแต่งงานกับหญิงสาวพื้นเมืองอีสาน ยุคนี้มีการผสมผสานเทคนิคจัดงานช่าง ก่อเกิดเป็นศาสนาการพื้นถิ่นลักษณะใหม่ ที่เป็นส่วนผสมผ่านความเป็นลาว ญวน ตะวันตก ไทย เขมร หรืออื่นๆ ในแบบฉบับที่สอดคล้องสัมพันธ์แบบวิถีสังคมชาวนาที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการยังชีพ ทำให้วิถีผู้คนสมัยนั้นสามารถใช้ช่วงเวลาว่างหลังฤดูการเก็บเกี่ยวมาใช้ในการสร้างสรรค์งานช่างที่ทรงคุณค่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์ของช่างในศาสนาการต่างๆ มีลักษณะที่หลากหลายทั้งแบบจารีตนิยม ล้านช้างและแบบผสมผสานศิลปะพื้นบ้านพื้นเมืองทั้งของคตินิยมในวัฒนธรรมจีนผ่านช่างญวน

ยุคที่ 3 สิมอีสานประยุกต์หรือสิมพื้นบ้านผสมเมืองหลวง งานช่างในยุคนี้มีความหลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยการศึกษาจากภาพถ่ายหนังสือตำรา หรือบ้างก็เดินทางไปศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศตามแหล่งศิลปะสถาปัตยกรรมวัดต่างๆ ที่มีความประทับใจ ตามเงื่อนไขตัวแปรสำคัญคือรสนิยมของทั้งตัวนายช่าง สมภาร คณะกรรมการวัด และเจ้าศรัทธา โดยเฉพาะสมภารเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการเป็นต้นคิดในออกแบบสร้างสรรค์ตามจินตนาการใหม่ ทั้งในรูปแบบที่ต้องการแสดงถึงการตีความสัจจะธรรมคำสอนผ่านการสร้างสรรค์ หรือจะเป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในแง่การใช้วัสดุเหลือใช้เช่นแนวคิดการออกแบบสร้างวัดป่าแสงอรุณ หรือคติการสร้างสิมในรูปลักษณะ เลียนแบบวัฒนธรรมหลวงเป็นต้น โดยคติการก่อสร้างสิมเก่าและสร้างสิมใหม่ที่เดิมยังเป็นกรอบแนวคิดที่วัดหลายๆ แห่งยังคงถือเป็นแนวปฏิบัติ เนื่องจากไม่ต้องขอพระราชทานเขตวิสุงคามสีมาใหม่ (ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา) โดยเมื่อขยายออกด้านข้างไม่ได้ทำให้ต้องขึ้นที่สูงแทน เป็นต้น หรือบ้างก็จะสร้าง สิม วิหาร หอแจก รวมอยู่ในหลังเดียวกัน ซึ่งเป็นที่นิยมมากในวัดที่สร้างในยุคหลังๆ โดยเฉพาะวัดป่า เช่นวัดป่าแสงอรุณ ที่เริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น แม้แต่วัดป่าที่มุ่งเน้นการออกแบบที่เรียบง่ายสมถะ ก็ปรับเปลี่ยนรสนิยมมาสู่รูปแบบที่วิจิตรอลังการใหญ่โต แข่งขันสร้างจุดขายเพื่อสถาปนาตัวตนใหม่ สร้างจุดขายความแปลกใหม่ เพื่อดึงดูดโยมเข้าวัดกันอย่างหลากหลายวิธีแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน โดยทั้งหมดจะเห็นถึงยุคสมัยแห่งความรุ่งเรืองด้านการแสดงออกแห่งสิทธิเสรีภาพ ทำให้เห็นถึงความหลากหลายในเชิงปัจเจกของผู้ออกแบบ และผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรอบแนวคิดในการสร้างให้มีขนาดที่มีความใหญ่โตแปลกตาตื่นใจ นอกจากเหตุปัจจัยดังกล่าวแล้ว ปัจจัยทางด้านศิลปะวิทยาการ เทคโนโลยีการก่อสร้าง ก็ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญในการเปลี่ยนผ่านรสนิยมในเชิงช่างหรือลักษณะรูปลักษณ์ทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีการคมนาคม เทคโนโลยีการสื่อสาร ระบบการศึกษากระแสหลักทั้งทางโลก และทางธรรม โดยเฉพาะด้านงานช่างตามโรงเรียนศิลปะ ทั้งหมดได้หลอมรวมส่งต่อถึงรสนิยมในการประเมินคุณค่าความหมาย ด้านรูปแบบศิลปะศาสนาในอีสานทั้งทางตรง และทางอ้อม

3. วิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมลิมอีสาน

สถาปัตยกรรมลิมอีสานมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ 1) ส่วนบนของลิม ได้แก่ ส่วนประกอบของหลังคา ลิมทั้งหมดคือ ซ่อฟ้า โหง่ ลำยอง หางหงส์ เเชิงชาย และสีหน้า 2) ส่วนกลางของลิม คือ ตัวลิม ลิมที่มักจะตกแต่งมากกว่าลิมโปร่ง ได้แก่ การก่ออิฐฉาบปูน ประตุน้ำต่าง คันทวย อังคิณ และฐานชุกชี ประดิษฐานพระประธาน และพระสาวก 3) ส่วนฐานล่างของลิม ได้แก่ ส่วนของเอวชั้น ก่ออิฐ ฉาบปูน ทำเป็นโบกคว่ำ (บัวคว่ำ) โบกหงาย (บัวหงาย) มีท้องกระดานกระดุกงตามรสชาตงานช่างอีสาน มีการวางจังหวะสัดส่วนต่างจากช่างภาคอื่น มีปูนปั้นเป็นรูปสัตว์เฝ้าบันได เช่น รูปนาค จระเข้เหรา สิงห์และตัวมอม เป็นต้น เมื่อวิเคราะห์แล้วพบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อมที่มีต่อสถาปัตยกรรมลิมอีสาน ดังต่อไปนี้

ส่วนบนของลิม คือ ซ่อฟ้าซึ่งเป็นส่วนที่อยู่สูงสุดของลิม ในอดีตแกะสลักไม้คล้ายรูปปราสาท (ผาสาด) หรือเป็นฉัตรตั้งลดหลั่น ซ้อนกันขึ้นไปบนสันหลังคา ตรงส่วนกลางของหลังคาลิมนับเป็นส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็น

เห็นถึงความเป็นอีสาน ต่อมาภายหลังนิยมปั้นด้วยปูน ช่อฟ้าตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึงฉัตรที่คอยกันแดดฝนถึงแม้จะมีหลังคาสำหรับป้องกันแดดฝนและลมมิให้กระทบพระประธานหรือพระสาวกในสิม เปรียบได้กับสติเป็นเกราะต้องกันกิเลสมารั่วรดใจทำให้เข้าถึงพระนิพพานอันเป็นยอดธรรมของพระพุทธศาสนา

โหง่ หรือที่ภาคกลางเรียกช่อฟ้า เป็นส่วนสำคัญของงานตกแต่งสิมอีสานที่ขาดไม่ได้ เพราะจะให้หลังคาขาดตัวไป ช่อหรือกิ่งที่ยื่นขึ้นไปบนท้องฟ้า ซึ่งความจริงแล้วช่อฟ้ามีวิวัฒนาการและอยู่คู่กับดินแดนในอุษาคเนย์มายาวนาน ส่วนที่เรียกกันว่าช่อฟ้า นั้นคือ ช่อที่ยื่นขึ้นไปเหนือเครื่องลายอง ตัวไม้ที่ติดอยู่บริเวณหน้าจั่ว รูปเหมือนหัวนาคชูขึ้นเบื้องบน "ช่อฟ้า" มีความหมายถึงช่อที่ยื่นขึ้นไปบนท้องฟ้า เป็นนัยแห่งการบูชาพระรัตนตรัยและปวงเทพเจ้าบนสวรรค์ชั้นฟ้าประการหนึ่ง

สีหน้า หรือ หน้าบันของสิมอีสาน นิยมสร้างเป็นลายตาเวน หรือดวงตะวันส่องแสงเป็นรัศมี ยุคหลังมีการติดกระจกประดับ ซึ่งตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ตะวันกำลังส่องแสงเปรียบได้กับปัญญาความรู้เหมือนแสงสว่างที่เกิดขึ้นกลางใจของผู้แสวงหาพุทธธรรม

ส่วนกลางของสิมอีสาน ได้แก่ สิมที่บนนิยมสร้างประตูหรือทางเข้าด้านเดียว คงเป็นเพราะสิมอีสานมีขนาดเล็ก ประตูช่องเดียวจึงเหมาะสมกับสภาพสิมมากกว่า 2 ช่อง ด้านซ้าย-ขวา ประตูช่องเดียวตีความได้ว่าหมายถึง ทางสายกลางในพระพุทธศาสนา นั่นคือมัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลางนั้นคือทางสายเอก ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 จะนำผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบไปสู่การพ้นทุกข์

ส่วนฐานล่างของสิม คือ ได้แก่ แอวชันหรือแอวชันก่ออิฐ ฉาบปูนทำเป็นโบกคว่ำ (บัวคว่ำ) และโบกหงาย (บัวหงาย) มีท้องกระดานกระดุงตามระสนิยมของช่างอีสาน มีการวางจังหวะ สัดส่วนต่าง ๆ ต่างจากช่างภาคอื่น มีรูปปูนปั้นเป็นสัตว์เผ่าบันได เช่น นาค จระเข้ เหารา สิงห์ และตัวมอม เป็นต้น ซึ่งวิเคราะห์ได้ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้ว่า หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาส่งเสริมให้บุคคลมีความเข้มแข็งมั่นคงในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ เมื่อฝึกอบรมจนตั้งมั่นไตรสิกขาแล้ว ฐานชีวิตจะมั่นคง การก่อแอวชันให้สูงทำให้ดูหนักแน่นมีพลัง นอกจากนั้นทำให้รู้สึกหลุดลอยเบาโหวง ประจูดอยู่เหนือโลกธรรมทั้งปวง เพราะเมื่อจิตหมดสิ้นจากสิ่งรังรัดทั้งหลายแล้ว เวไนยสัตว์ก็จะอยู่เหนือโลกได้แม้ว่าจะอยู่ในโลกก็ตาม

อภิปรายผล

สถาปัตยกรรมสิมอีสานที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีพัฒนาการตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม มีองค์ประกอบที่เรียบง่าย มีพลัง สมถะ และมีสัจจะในการออกแบบ ทั้งสิมโปร่ง สิมที่บนมีการใช้พื้นที่ใช้สอยที่กะทัดรัดเหมาะสม ใช้รูปทรงที่เรียบง่ายแต่ได้สัดส่วน ใช้วัสดุอย่างเข้าใจคุณค่าและมีสัจจะ และการตกแต่งที่พอดีและรู้พอ สะท้อนปรัชญาของชาวอีสานที่รู้จักรู้อยู่ รู้มี รู้ดี รู้พอสมตามครรลองในวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอีสานและถูกต้องตามพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นให้สมณะทั้งหลายรู้จักใช้ชีวิตอย่างสมถะและละวาง

ในเขตวัดจะมี “สิม” คือ อุโบสถซึ่งเป็นอาคารทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์ ของศิลปะท้องถิ่นอีสานที่เรียบง่ายแต่เต็มเปี่ยมไปด้วยพลังแห่งการสร้างสรรค์ อันมีพื้นฐานอันเหนียวแน่นเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธา ในพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อที่มีกันมาอย่างยาวนานว่าการร่วมทำบุญสร้างสิมนั้นผู้ทาทานจะได้านิสงส์ สูงมาก เห็นได้จากงานพิธีฝังลูกนิมิตหรือผูกพัทธสีมาตลอดจนยกช่อฟ้า เชื่อกันว่าานิสงส์ จากการทำบุญจะ ช่วยเสริมให้ผู้ทำประสบความสำเร็จในชีวิต มีฐานะความเป็นอยู่ดีและมั่นคง และทำให้เป็นที่เคารพนับถือแก่ บุคคลทั่วไป ทำให้การสร้างสิมจึงเป็นการสร้างสรรค์ งานสถาปัตยกรรมโดยช่างพื้นถิ่นร่วมกับคนในชุมชนด้วย การทุ่มเทแรงกาย แรงใจ และสติปัญญาอย่างบรรจงตั้งใจให้สัมพันธ์ กับปัจจัยแวดล้อมในชุมชนในช่วงเวลานั้น เพื่อใช้ประกอบพิธีสังฆกรรมของพระสงฆ์ ในพระพุทธศาสนาที่มีกิจกรรมที่ต้องประชุมพร้อมเพรียงกันหลาย อย่างตามพระวินัย เช่น สวดพระปาติโมกข์ การรับภิกษา การให้อุปสมบท และกำหนดไว้ว่าต้องกระทำภายใน เขตที่กำหนดรู้กัน ซึ่งเรียกว่า “สีมา” เขตดังกล่าวเป็นที่ชุมนุมของสงฆ์ โดยเฉพาะเป็นเอกเทศพ้นจากอำนาจ ปกครองของบ้านเมือง ดังนั้น เขตดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินก่อน เรียกเขตที่ ได้รับพระราชทานแล้วว่า “วิสุงคามสีมา” อันเป็นเขตเพื่อสร้างอุโบสถไว้สำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์ โดย ประกาศเป็นพระบรมราชโองการ โดยมีเครื่องหมายบอกเขต เรียกว่า “นิมิต” สำหรับประเทศไทยนิยมใช้ก้อน หินเรียกว่า “ลูกนิมิต” ฝังไว้ในดิน และมีสิ่งบอกเขตวิสุงคามสีมาเหนือพื้นดิน เช่น แท่งหิน ใบสีมาหรือใบเสมา สำหรับวัดที่มีกำแพงรอบเขตวิสุงคามสีมา นิยมทำใบเสมาเป็นระยะโดยอาจทำแนวกำแพงหรือทำหลักหรือซุ้ม ภายในเขตวิสุงคามสีมานิยมสร้างสิมอย่างสวยงามกว่าอาคารภายในวัดเพราะถือว่าเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปที่เรียกว่า พระประธานเสมือนพระพุทธเจ้าประทับเป็นพระประธานในการทำสังฆกรรม สอดคล้อง กับงานวิจัยของ วิโรฒ ศรีสุโร (2536) ที่พบว่า รูปแบบของส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสานจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ 1. รูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างล้านช้าง 2. รูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างสมัยกรุง รัตนโกสินทร์ และ 3. รูปแบบที่ช่างพื้นถิ่นได้คิดประดิษฐ์ขึ้นเอง จากวิถีชีวิตผู้คนในจังหวัดอุบลราชธานีนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มชนในสายวัฒนธรรมไต-ลาว จึงนิยมงานช่างในสกุลช่างล้านช้างเป็นแม่แบบ แล้ว ผนวกความคิดตามปัจเจกของตนผสมผสานกันไปช่างที่มีทักษะสูงก็สามารถคิดค้นรูปแบบใหม่ได้อย่างมีรสชาติ และบ่งบอกเอกลักษณ์ของพื้นถิ่นได้อย่างมีคุณค่า ซึ่งส่วนใหญ่จะพำนักอยู่ในเขตเทศบาล ดังเช่นสกุลช่างสาย พระครูวิโรจน์รัตโนบล (ญาท่านดีโลด) แห่งวัดทุ่งศรีเมือง ส่วนช่างที่อยู่ห่างไกลออกไป ก็มักจะเป็นช่างชาวบ้าน ในละแวกวัดเหล่านั้นตั้งอยู่ผลงานจึงมักออกมาแบบค่อนข้างดิบ ๆ มีการปรุงแต่งน้อยไม่เหมือนช่างในเขต เมือง จึงก่อให้เกิดรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังที่เรียกว่า “แบบพื้นบ้าน” โดยแท้จริง คุณค่าทางศิลปะ มักมุ่งเน้นให้เห็นความ “เรียบง่าย จริงใจ และสมถะ”

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสิมอีสานเป็นการนำงาน พุทธศิลป์มาเป็นสื่อการสอนปรัชญาธรรมต่าง ๆ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง ดังความสัมพันธ์ ระหว่างศิลปะและศาสนาที่ว่าศิลปะอยู่ที่ไหนศาสนาก็สว่างไสวอยู่ที่นั่น เท่ากับเป็นการอนุรักษ์ทั้งเรื่องราว

และหลักฐานเพื่อสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา สอดคล้องกับ วุฒินันท์ กันทะเตียน (2560) พบว่า วัดในสมัย พุทธกาล พัฒนามาจากหลักคิดพื้นฐานคือพื้นที่ต้องมีความเป็น “สัปปายะ” หรือเป็น “พื้นที่ธรรมเนียม” ซึ่งตรงกับ คำว่า “อาราม” และเน้นจุดหมาย 2 ประการ ได้แก่ (1) ทำให้เป็นพื้นที่ละกิเลส [ปหานาราม] (2) ทำให้เป็น เขตพัฒนาบุคคล [ภาวนาราม] ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด หลัก 3 ประการ ได้แก่ (1) จักรวาลวิทยาและ ไตรภูมิ (2) หลักสัปปายะ และ (3) แนวคิดที่ผสมผสานระหว่าง เรื่องจักรวาลวิทยาไตรภูมิหลักสัปปายะและภูมิปัญญาชาวบ้าน สำหรับกรณีศึกษาวัดทั้ง 5 แห่ง พบว่าได้จัด พื้นที่เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นไปตามศักยภาพและความเหมาะสม ส่วนในด้านการเสริมสร้างสุขภาวะ ได้จัด พื้นที่ให้เกื้อหนุนกันทั้งพื้นที่ทางกายภาพ สังคม และจิตวิญญาณหรือปัญญาข้อเสนอแนะในงานวิจัยคือ วัด ไทยควรจะเน้นด้านกายภาพก่อน และให้ความสำคัญกับการร่วมมือกับประชาชน เพื่อสะท้อนความต้องการที่ แท้จริง แต่กระนั้นต้องยึดเป้าหมายเดียวกันคือมุ่งให้เป็นวัดสงบ ร่มรื่น และทำให้คนเข้าถึงวัดพร้อมกับการ เข้าถึงธรรม

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

สถาปัตยกรรมสิมอีสาน ได้รับเอาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาทั้งโลกียธรรมและปรตถธรรม เช่น ภูมิ ไตรสิกขา ตลอดถึงนิพพาน นำออกแบบในการสร้างสิมอีสานให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพื่อใช้ในการ ประกอบสังฆกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ เช่น การบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น สิมอีสานโดยมากมี ขนาดเล็ก กะทัดรัด เรียบง่าย ใช้วัสดุที่พึ่งหาได้ในยุคนั้นมาก่อสร้าง ซึ่งบ่งถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชน และความเชี่ยวชาญของช่างในยุคนั้นๆ จึงกล่าวได้ว่า สิมนอกจากจะเป็นสังฆกิจอาคาร ยังมีองค์พุทธธรรมซุกซ่อน อยู่ในสถาปัตยกรรมด้วย และสื่อถึงความเชื่อ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ การปกครอง และความตั้งใจจริงของชุมชนใน สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรตามกำลังของตนไม่ยิ่งหย่อนกว่าชาวพุทธในชุมชนอื่นเลย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสิมอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม มีความต้องการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านงบประมาณ ให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง
- 2) ควรส่งเสริมให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการ ในด้านความพร้อมด้านการจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีความร่วมมือแบบภาคเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน
- 3) หน่วยงานที่รับผิดชอบควรมีหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา เพื่อปลูกเรื่อง ความตระหนักรู้ในเรื่องสถาปัตยกรรมสิมอีสานในชุมชน และการอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่เป็นมรดกทางภูมิปัญญา พื้นบ้าน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมลิมอีสานในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีสานโดยเจาะจงพื้นที่ที่จะศึกษาเพื่อให้ครอบคลุมทุกประเด็นที่เกี่ยวข้อง
- 2) ควรศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมลิมอีสานประเภทต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชน มีความสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อด้านอัตลักษณ์ชุมชนและพหุวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

เอกสารอ้างอิง

- เดชา บุญล้ำ. (2538). *การปฏิบัติวิชาชีพระณีสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). *ลิมอีสาน*. กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2560). ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทยกับการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 13(2), 139-149.